

УДК 378

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА»

Богодист Т.Я., викладач
кафедри англійської мови в судноводінні
Херсонська державна морська академія

У статті розглядаються проблеми теоретичного обґрунтування категорії професійної етики в психолого-педагогічній літературі. Зокрема, у статті наведені приклади визначення поняття «професійна етика» вітчизняними та зарубіжними науковцями; розглянуте поняття «професійна етика» у порівнянні з поняттями «загальна етика» і «прикладна етика»; окреслені різносторонні підходи до аналізу поняття професійної етики в наукових дослідженнях; поданий аналітичний огляд трактування професійної етики як педагогічної категорії. На основі проаналізованого матеріалу визначені підходи до трактування професійної етики судноводія як представника однієї з професій, до яких висуваються підвищені моральні вимоги за умов протікання професійної діяльності в постійних стресових умовах.

Ключові слова: етика, прикладна етика, загальна етика, професійна етика, професійно-етична компетенція, професійна підготовка.

В статье рассматриваются проблемы теоретического обоснования категории профессиональной этики в психолого-педагогической литературе. В статье приведены примеры определения понятия «профессиональная этика»; рассматривается понятие «профессиональная этика» в сравнении с понятиями «общая этика» и «прикладная этика»; очерчены разносторонние подходы к анализу понятия профессиональной этики в научных исследованиях; представлен аналитический обзор трактовки профессиональной этики как педагогической категории. На основе проанализированного материала определены подходы к трактовке профессиональной этики судоводителя как представителя одной из профессий, к которым предъявляются повышенные моральные требования в условиях профессиональной деятельности, осложненной постоянными стрессами.

Ключевые слова: этика, прикладная этика, общая этика, профессиональная этика, профессионально-этическая компетенция, профессиональная подготовка.

Bogodyst T.Ya. THEORETICAL GROUNDS OF THE CATEGORY OF PROFESSIONAL ETHICS

The article deals with the issues of setting theoretical grounds of the category of professional ethics in psychological and pedagogical literature. The article provides examples of defining the term “professional ethics”. The term “professional ethics” is given in comparison with coherent terms, “general ethics” and “applied ethics” in particular. Diverse approaches to analysis of the term “professional ethics” in scientific research are outlined. An attempt is made to provide analytical survey of understanding professional ethics as one of pedagogical categories.

On the basis of the given survey the article searches for approaches to understanding professional ethics of a navigator, who appears to be a representative of one of those professions, to which heightened moral requirements are applied due to high level of responsibility for the ship, crew, cargo and environmental wellbeing in constant conditions of physical and emotional stress.

Key words: ethics, applied ethics, general ethics, professional ethics, professional ethical competency, vocational training.

Сучасний стан розвитку професійної освіти вирізняється посиленням уваги до її професійно-етичної спрямованості, оскільки система вищої освіти має на меті формування у майбутнього спеціаліста усіх необхідних для успішної професійної діяльності компетенцій, у тому числі і професійно-етичної компетенції, завдяки якій майбутній спеціаліст зможе оволодіти творчими засобами вирішення професійно-етичних проблем на основі засвоєних етичних норм і правил, розвитку моральних якостей, важливих для даної професії.

На сьогодні наявна необхідність теоретичного й методологічного опрацювання питань професійного й морально-етичного розвитку фахівців, що перебувають в осо-

бливих умовах праці, пошуку шляхів поліпшення й оптимізації професійної підготовки таких фахівців.

До представників професій, до яких висуваються підвищені моральні вимоги, слід віднести і судноводіїв, адже від злагодженості дій екіпажу залежить не лише безпека та цілісність вантажу, але й життя та здоров'я людей, здійснення безаварійного плавання суден, екологічна безпека морського середовища. Така професійна діяльність вимагає високого рівня не лише професійної підготовки, але й сформованості професійної етики.

Праця в морі протікає в стресових умовах постійного шуму і вібрації, відриву від адаптивного середовища, звичного соці-

ального оточення, дефіциту інформації, групової ізоляції та самотності, необхідності постійної готовності до виконання службових обов'язків, монотонності й одноманітності праці, необхідності приймати рішення в умовах дефіциту часу, загрози аварійних ситуацій, піратських нападів та природних катаклізмів, а тому не піддається запрограмованій технологічній упорядкованості, для такої діяльності потрібна професійна інтуїція, творча активність, максимум гуманізму й самовіддачі.

Серед складностей етичного характеру варто відзначити необхідність злагодженої праці та досягнення цілковитого розуміння в змішаному екіпажі з представниками різних націй, релігій та етнічних груп, портовими властями, між працівниками машинного і палубного відділень.

Представники торговельного флоту, серед яких чільне місце посідають і випускники вищих морських навчальних закладів України, функціонують в умовах світової ринкової економіки, для якої є характерним пріоритет матеріальних цінностей – прибутку від транспортування товарів – над загальнолюдськими моральними цінностями. Офіцери торговельного флоту на керівних посадах часто мусять приймати рішення, що стосуються судна, його вантажу чи екіпажу в складних морально-етичних професійних ситуаціях, які виникають внаслідок протиріч між вимогами судовласника і агентів з одного боку, міжнародних конвенцій і кодексів з іншого, та реальною повсякденною практикою роботи в морі з третього. Таким чином, актуальним стає звернення до розгляду категорії професійної етики у цілому та професійної етики судноводіїв зокрема.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та дисертаційних досліджень свідчить про те, що вивчення категорійного апарату етики здавна привертало увагу значної кількості вчених (І.Д. Бех, Т.І. Люріна, В.В. Соколова, О.К. Уледов, Л.Л. Хоружа). Особливе місце посідають дослідження професійної етики, питання якої завжди були актуальними для тих видів професійної діяльності, у яких сам процес праці ґрунтується на високій погодженості дій його учасників, загострюючи потребу в солідарній поведінці. Увагу дослідників привертає формування професійної етики тих професій, дії представників якої впливають на життя й долі інших людей або людства або пов'язані із правом розпоряджатися значними матеріальними цінностями. Так, серед традиційних видів професійної етики можна виокремити педагогічну (С.Д. Лаптенок, І.І. Чернокозов, В.М. Чернокозова,

В.Н. Волкова, К.І. Неговська, Т.В. Єрмолаєва), медичну, юридичну, етику ученого.

Останнім часом в результаті зростання ролі «людського фактора» або посилення впливу та значення в суспільстві в центрі уваги опинились дослідження професійної етики психологів (Д.В. Комісаренко, Е.Л. Носенко), інженерів (О.М. Лапузіна, О.А. Макаренко), журналістів, спеціалістів сфери побутового обслуговування (Л.М. Гасюк, Н.В. Кулюк), військовослужбовців (В.І. Вдовюк, Н.А. Бондаренко), співробітників МВС (Г.Х. Яворська, М.І. Кожушко), прикордонної служби (С.Л. Крук, Н.І. Петренко), податкової служби (А.А. Болдова), правоохоронних органів (О.В. Афанасьева, О.М. Бандурка, Г.В. Дубов), держслужбовців (А.В. Ліпенцев), менеджерів (Н.В. Беляєва, Я.І. Войтальянова), перекладачів (О.І. Кретьова).

Дослідження проблем професійної етики представлені у працях М.Ю. Ананченко, В.К. Білолипецького, В. Кербера, В.І. Козлачкова, В.С. Комбарова, Р. Джорджа, Д. Культгена, Р. Хорна, Д. Честара, Дж. Ягер та ін.

Теоретичні засади вирішення завдань, пов'язаних з формуванням професійної етики майбутнього спеціаліста, представлені у дослідженнях О.С. Виханського, А.І. Наумова та А. Файоля та інших.

Попри значний внесок вітчизняних та зарубіжних учених у дослідження категорії професійної етики; загальних змістових характеристик професійної етики представників різних професій; моральних якостей та етичних норм особливо значущих для певної професійної діяльності; шляхів формування професійної етики майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу, у психолого-педагогічній літературі та у практиці роботи вищої школи на сьогодні недостатньо уваги приділено формуванню професійної етики майбутніх судноводіїв.

Стаття має на меті подати аналітичний огляд трактування професійної етики як педагогічної категорії, визначити підходи до трактування професійної етики судноводія.

Розвиток наукових інтересів в сфері професійної етики засвідчив складність трактування категорії «професійна етика» через багатогранність самого поняття, а також наявність різноманітних підходів до його аналізу.

Термін «професійна етика» був сформований відносно нещодавно: наприкінці ХХ сторіччя. В одному з перших словників з етики В.Т. Ганжин визначає «професійну етику» як кодекси поведінки, а також засоби обґрунтування даних кодексів, соціально-культурне тлумачення культурно-гума-

ністичного призначення певної професії, її етносу [6, с. 389].

І.Н. Саннікова поділяє розуміння професійної етики як кодексів поведінки, які диктують певний тип моральних стосунків між людьми, які здаються оптимальними з точки зору виконання ними своєї професійної діяльності, а також як способи обґрунтування даних кодексів з точки зору призначення певної професії [8].

Таке тлумачення також поділяють В.І. Бакштановський і Ю.В. Согомонов, згідно з думкою яких вираз «професійна етика» має умовний характер і використовується для означення професійних моральних кодексів, підкреслюючи важливість особливо ретельно обміркованої розробки цінностей і норм професії [3]. В.І. Бакштановський і Ю.В. Согомонов розглядають професійну етику як рефлексивну, раціоналізовану, кодифіковану частину цільного явища професійної моралі, яка також має своїм стихійним компонентом професійний етнос.

А.А. Гусейнов зазначає, що професійна етика конкретизує загальні моральні вимоги стосовно своєрідності відповідної професії і займається головним чином нормами, правилами поведінки, а її предметом виступає професійна поведінка [6].

Р.К. Хорн у своїх дослідженнях соціально-правових і етнічних проблем страхування, зокрема етичних кодексів страхової діяльності, визначає «професійну етику» як «усе те, що люди повинні чи не повинні робити в рамках своєї професії», трактуючи професійну етику як систему професійних моральних норм [10, р. 71].

Р.Г. Асперсян розглядає поняття «професійна етика» у порівнянні з поняттям «прикладна етика» [2]. Відзначаючи, що професійна етика не є різновидом прикладної етики, а також не тотожна їй, Р.Г. Асперсян розглядає її як систему моральних норм професійної діяльності, чи кодекс; спеціальну рефлексію стосовно принципів і нормативних засад професійної діяльності; когнітивний компонент експертного супроводження нормотворчості і нормативної практики в сфері професій; спеціальну рефлексію стосовно інститутів, які виникають задля забезпечення діяльності професійних моральних кодексів, і процедур, за допомогою яких інститути виконують своє завдання.

Л.О. Зеленов, відзначаючи, що досить важко окреслити предмет загальної етики, стверджує, що прикладні науки знаходять свою об'єктивну основу в існуванні атрибутивної форми моральної діяльності як предметної сфери дослідження прикладної (професійної) етики: «спортивна етика – це

наука про моральні аспекти професійної діяльності; наукова етика – це наука про моральні аспекти наукової діяльності тощо» [4, с. 92].

На думку Л.О. Громової, професійна етика знаходиться на стику теоретичної, загальної етики і практичних технологій поведінки [7]. Дослідник зазначає, що призначення професійної етики полягає у вирішенні конфлікту суперечливих стратегій поведінки між максимізацією і мінімізацією ресурсів завдяки здатності професійної етики виступати засобом передбачення, аналізу і нейтралізації побічних дій і наслідків прийнятих рішень, які рідко співпадають з максимумами загальної етики. Л.О. Громова визначає професійну етику як корпоративну систему етичних регуляторів, спрямованих на гармонізацію цінностей референтної групи з цінностями суспільства.

Л.О. Попов висловлює думку, що професійна етика – це проекція моралі в професійну сферу діяльності, в систему професійних відносин: «професійна мораль – це конкретизація загальнолюдських принципів моралі в умовах діяльності певної професії» [5, с. 126]. На думку вченого, професійна етика вивчає певні напрямки професійної моралі, сприяючи конкретизації і реалізації моральних цінностей у подеколи складних, незвичайних умовах діяльності професій певного роду. Отже, згідно з думкою Л.О. Попова, професійна етика не формує нові поняття моральної свідомості, а адаптує їх до специфічних сфер професійної діяльності. Таким чином, професійна етика (як важливий інструмент духовно-практичного освоєння світу) являє собою певну «систему координат» для формування дієвого ставлення індивіда до соціальної дійсності.

Д.С. Авраамов пропонує розрізняти професійну етику в широкому і вузькому значенні поняття. На його думку, професійна етика в широкому значенні вивчає, яким чином моральні вимоги застосовується в специфічних умовах тієї чи іншої професії. При цьому коло професій нічим не обмежене: розглядаються абсолютно всі види професійної діяльності людини. Професійна етика у вузькому розумінні концентрує увагу лише на тих видах діяльності, об'єктом праці яких виступає людина: «Оскільки завдяки особливому об'єкту трудових відносин у цих професійних груп в залежності від змісту трудової діяльності може перебувати структура моральної свідомості і виникати особливі норми, які не зводяться до загальних вимог» [1, с. 24].

Сьогодні професійна етика набуває особливого значення. Так, на думку В.О. Цвика, «досліджуючи конкретні умови

реалізації суспільних моральних вимог крізь призму соціальної ролі представника тієї чи іншої професії, професійна етика відшукує в професійній практиці такі способи поведінки, які посилюють вплив загальних вимог моралі і, закріплюючи їх як норму, допомагає професійній групі вписатись в загальну моральну систему» [9, с. 23].

Виникнення професійної етики пов'язане з осмисленням проблем професійної моралі, що виокремилась внаслідок суспільного розподілу праці і професійної диференціації.

Будучи одним з напрямків етичної теорії, професійна етика протягом тривалого періоду часу розвивалась як окремий напрям у рамках різних видів професійної діяльності, і, як наслідок, трактувалась не як теоретична дисципліна, а як загальне поняття на означення специфіки етичних поглядів, що характерні для різних видів професійної діяльності. Визначною особливістю професійної етики є її прикладний характер. Проте, незважаючи на це, професійна етика не тотожна прикладній етиці.

В психолого-педагогічній літературі професійна етика розглядається як:

- система моральних норм професійної діяльності, професійні моральні кодекси;
- спеціалізована інтелектуальна діяльність з обґрунтування моральних кодексів;
- рефлексія у відношенні до принципових нормативних основ професійної діяльності;
- певна нормотворчість і нормативна практика у сфері професійної діяльності.

Отже, професійна етика є прикладним напрямком етики як наукової області знань про мораль, що являє собою сукупність морально-етичних норм і правил, що визначають специфіку професійної поведінки і діяльності в певній галузі, спрямована на визначення і формування морально-етичних пріоритетів представників конкретної професії задля оптимального прийняття рішень в складних, суперечливих, стресових і випробувальних професійних ситуаціях.

Професійне і етичне в рівній мірі виступають формотворчими факторами сучасної професійної етики з певною залежністю від специфіки виду професійної діяльності. Для певного ряду професій професіоналізм, професійна компетентність припускають не лише набір певних навичок і вмінь, але і сукупність морально-етичних якостей працівника. Так, наприклад, об'єктивні вимоги сучасної організації трудового процесу призводять до ускладнення змісту

моральних норм і вимог до фахівців морського флоту з боку судовласників і крюїнгових компаній, а також зростання відповідальності за їхнє виконання. Це свідчить про необхідність дослідження професійної етики судоводіїв.

Зміни морально-етичних пріоритетів в суспільстві зумовлюють необхідність з'ясування змісту, структури, рівнів сформованості професійної етики. В обговоренні професійного статусу особистості судоводія питання етики та професіоналізму є першочерговими і набувають особливої значущості, оскільки саме професіонали, які володіють глибокими пізнаннями у сфері своєї діяльності, мають можливість приймати рішення, що впливають на різноманітні аспекти життя суспільства.

На основі вищезазначеного перспективним завданням для подальших досліджень постає визначення сутності, структури і змісту професійної етики майбутніх судоводіїв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста / Д.С. Авраамов. – М. : Изд-во МГУ, 1999. – 224 с.
2. Апресян Р.Г. Идея морали и базовые нормативно-этические программы / Р.Г. Апресян. – М. : ИФ РАН, 1995. – 353 с.
3. Этика профессии: миссия, кодекс, поступок [монография] / [В.И. Бакштановский, Ю.В. Согомонов]. – Тюмень : НИИ прикладной этики ТюмГНГУ, 2005. – 378 с.
4. Зеленев Л.А. Прикладная этика и управление нравственным воспитанием / Л.А. Зеленев. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1980. – 284 с.
5. Попов Л.А. Этика: курс лекций / Л.А. Попов. – М. : Центр, 1998. – 160 с.
6. Этика : [энциклопедический словарь] / [под ред. Р.Г. Апресяна, А.А. Гусейнова]. – М. : Гардарики, 2004. – 472 с.
7. Профессиональная этика в PR и рекламе : тезисы докл. и сообщений Всерос. научно-практ. конф. Санкт-Петербург, 28–29 июня 2001 г. / Российский гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена (Санкт-Петербург). – СПб., 2001. – 138 с.
8. Санникова И.Н. Кодекс этики и профессиональные ценности бухгалтера / И.Н. Санникова // Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях. – 2006. – № 1. – С. 18–23.
9. Цвык В.А. Профессиональная этика в системе этического знания / В.А. Цвык // Профессиональная этика в современном обществе : сборник статей / под общ. ред. В.А. Цвыка. – № 5. – М. : Экон-информ, 2011. – С. 85–89.
10. Horn R.C. On Professions, Professionals, and Professional Ethics. / R.C. Horn. – Malvern, Pa : American Institute for Property and Liability Underwriters, 1978. – 114 с.